

О. М. Надтока
кандидат історичних наук,
доцент Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ОПОРНА МІЦЬ СУЧАСНОГО КИТАЮ

У статті аналізується сучасна геополітична ситуація, формування нових світових „центрів сили”, вивчаються стратегічні пріоритети зовнішньої політики КНР, її демографічна, економічна, військова та дипломатична потуги. Здійснено прогностичний аналіз зростання впливу Китаю в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, на загальну конфігурацію сил на світовій арені, щодо передігу і особливостей розвитку китайсько-американських змагальних відносин.

Ключові слова: Китай, опорна міць, зовнішня політика, економічні реформи, націоналізм, стратегія, китайсько-американські відносини, „центри сили”, потуга, національна ідентичність, геополітична перевага, США, цивілізація.

**...Нас мільйони,
Але серцем ми єдині
Під вогнем канонади
Сміливо в бій підемо
Вперед! Вперед! Вперед!
(уривок з гімну КНР) [14]**

Свого часу великий філософ Заходу Г.В.Ф. Гегель стверджував, що Китай вирізняється з-поміж інших країн світу найбільш розробленою історіографією та найбільшою розсудливістю державного управління. Німецький мислитель, незважаючи на свої германоцентричні погляди, висловлював захоплення Китаєм – його державницькими традиціями та рівнем освіти правителів Піднебесної. Пройшло майже два століття і ми продовжуємо вже усталену традицію захоплено-здивованого ставлення до цієї країни – зараз на часі дивуватися її здатності до стрімкого оновлення та послідовного посилення державної міці. Китай уявляється наддержавою, що здатна в перспективі гідно конкурувати з визнаною світовою потугою – США, впливати на характер і зміст міжнародних відносин у глобальних масштабах. З огляду на це китайці заперечують відому тезу, що історія починається на Сході, а закінчується на Заході. Китай зберігає глобальні претензії і вони набувають все більшої ваги в міру зростання економічного та військового потенціалу. Якоюсь мірою ми живемо за умов поступово зростаючої синофобії...

Відомі американські аналітики З. Бжезинський, Г. Кіссінджер, К. Райс, З. Халізад відкрито називають Китай стратегічним суперником США, а зростання впливу цієї країни в Азії та світі кваліфікують як зовнішньополітичний виклик надзвичайної ваги [1; 4; 10].

У полі зору таких найвідоміших західних наукових центрів, як Рада міжнародних відносин, Національний університет оборони (США), Інститут стратегічних досліджень Гарвардського університету, аналітичний центр Rand Corporation (США) та інших перебувають різні напрями життєдіяльності сучасного китайського суспільства, але особливий інтерес природно викликають перспективи розвитку Китаю, який вже зараз є активним гравцем на міжнародній арені [11; 12; 13]. Перед фахівцями у галузі міжнародних відносин постають питання: чи переросте суперництво між США та КНР у глобальне протистояння, чи не є більш реальним обмежений варіант його перебігу,

наприклад, у рамках певного регіону, або зведення взаємної протидії до формули неконфронтаційного суперництва з огляду на зростаючу зацікавленість сторін в економічному співробітництві? На нашу думку, ці питання є одними з найактуальніших у ході вивчення перспектив розвитку міжнародних відносин на глобальному рівні. Можна зробити припущення, що спрямованість китайсько-американських відносин дедалі більше впливатиме на загальну й регіональну конфігурацію сил на світовій арені.

Беручи до уваги успіхи сучасних реформ у різних сферах життя китайського суспільства, а також те, що нині саме США уособлюють традиційне прагнення західнохристиянського світу до збереження свого переважання у світі, конфігурація – форми протистояння між США та КНР визначатимуться потенційними можливостями Китаю в протидії американській політиці гегемонізму та утвердження однополярної структури міжнародних відносин. Оцінивши сукупну державну міць Китаю, ми зможемо наблизитись до відповіді на ключові питання перспектив китайсько-американських відносин: наскільки об'єктивними є прогнози щодо незворотності протистояння двох держав і яких масштабів і форм може набути це протиборство. У даній статті автор намагається проаналізувати лише певну складову сукупної державної міці – так звану опорну міць. До останньої китайці традиційно відносять два елементи – територію та населення [3]. На нашу думку, до категорії опорна міць можна віднести ще й духовну складову життєдіяльності суспільства, або рівень самоідентичності в цивілізаційному, національному та суспільно-ідеологічному контекстах. Звертаючись до визначених трьох елементів опорної міці, зауважимо, що інші складові сукупної державної міці – економічну, військову та дипломатичну потуги – ми залишаємо для окремого розгляду і не аналізуємо в даній статті.

Можна погодитись із тезою З. Бжезинського, що історія Китаю є історією національної величі. Навіть назви країни китайською мовою традиційно підкреслювали значення центрального положення Китаю у справах світу та національну єдність. Промовисті назви Китаю – Піднебесна та Серединне царство або королівство – уже увійшли до лексики західних політиків, науковців, просто освічених людей. У нашому уявленні комуністичний Китай продовжує саме імперські традиції державного будівництва, які за своєю тривалістю є одними з найдавніших у світі. Імперський період в історії Китаю тривав від 221 р. до н.е. до Сінхайської революції 1911–1913 рр. – від імператора Цінь Шихуанді до Пу І. Китай є державою, яка уособлює одну з п'яти традиційних цивілізацій світу, що зберегли свою ідентичність до нашого часу. Та якщо християнська й ісламська цивілізації породили близько 75 держав, то Китай більшу частину своєї історії залишався єдиною державою [1]. Велика китайська, або конфуціанська цивілізація X–XV ст. пережила добу соціокультурного переважання над усіма тогочасними цивілізаційними утвореннями світу. За тих часів у світі поширювались великі винаходи китайців – папір, порох, компас, книгодрукування. За правління Мінської династії на початку XV ст. Китай встановив своє домінування на морських шляхах у Північно-Східній і Південно-Східній Азії. У ході добре спланованих морських експедицій китайські кораблі доходили до берегів Аравії та східного узбережжя Африканського континенту, і лише відмова імператорського Китаю від активної політики на морях (без особливих зовнішніх причин!) зумовила ту ситуацію, що європейці, які на початку XVI ст. почали завойовувати морські шляхи східної півкулі, не зустріли сили, здатної їм протидіяти.

Велич історичного минулого Китаю дозволяє окремо виділяти цивілізаційний чинник у подальшому розвитку цієї країни. Це той випадок, коли ми можемо використовувати європейські світоглядні конструкції при аналізі перспектив розвитку Китаю. Відомий принцип „state is oblige” („становище зобов'язує”) можна вважати універсальним для провідних держав усіх традиційних цивілізацій світу. Світоглядні орієнтири економіки країни з високим статусом визначили спрямованість модерного політичного руху в Китаї. Відома партія Гоміньдан („Національна партія” – заснована на поч. XX ст.)

апелювала саме до національних почуттів китайців за періоду короткого, з точки зору тривалості історичної традиції, періоду політичних принижень Китаю. Відповідно і Комуністична партія Китаю (КПК) перемогла Гоміньдан на чолі з Чан Кайші не тільки тому, що більш вдало використовувала соціальну складову внутрішньокитайського протистояння, а й тому, що її лідери були не меншими націоналістами ніж Сунь Ятсен або Чан Кайші. Ці настрої тривають і донині. За визначенням З. Бжезинського, китайський націоналізм у сучасному Китаї являє собою масове явище, яке визначає умонастрої найчисельнішої за населенням держави світу [1].

Висока національна свідомість і відповідна згуртованість суспільства є одним з елементів духовної складової опорної міці держави, але ця тонка сфера буття певної спільноти може бути адекватно розкрита лише з урахуванням тих світоглядних основ, які утвердились під впливом традиційних для соціуму релігій або релігійно-етичних учень. У цьому зв'язку вплив конфуціанства на світогляд китайців важко переоцінити. На думку відомого російського фахівця із сучасного розвитку Китаю Ігора Малевича (*Малевич І.О. – доктор фізико-математичних наук, професор, у США отримав також звання професора в галузі політичних наук. Лауреат державних премій. Працював в університетах США, ФРН, Фінляндії та ін. країн. Перебував на дипломатичній службі в Китаї та Південній Кореї. Автор книжки „Внимание, Китай!” (Мінск, 2000)*), прогресизм сучасних китайських економічних реформ поєднується з традиційними канонами конфуціанської моралі та етики. Зараз уже мова йде про неоконфуціанство, яке відображає унікальну китайську духовну культуру і являє собою своєрідний синтез релігійно-філософських здобутків конфуціанства, даосизму та буддизму. Як і багато століть тому в наші дні кожен китасець має прагнути досягти конфуціанського ідеалу „благородного мужа”. Відповідний кодекс честі зобов'язує плекати такі чесноти як людяність, вірність, справедливість, почуття обов'язку, поваги до старших та ненависті до ворогів (як колишніх, так і нинішніх). Китайська конфуціанська мораль вимагає віддавати всі сили служінню родині та державі, яка розуміється як велика родина, у якій кожен займає певне місце, шанує батьків і предків та підкоряється начальству [5; 6].

Навряд чи варто дивуватися тому, що, незважаючи на збереження в Китаї марксистсько-ленінської та маоїстської ідеології (це відображено в Конституції 1982 р.), конфуціанські традиції суспільної та індивідуальної моралі й етики здійснюють переважаючий вплив на світоглядні орієнтири китайців, а комуністична ідеологія лише накладається на цю основу. Тривалість впливу та етико-філософську палітру конфуціанства і комуністичної ідеології просто не можливо порівняти. Сорок п'ять років правління КПК в історії цієї країни є краплею в морі, де плаває великий дракон (один із символів Китаю). Враховуючи те, що конфуціанські традиції не заперечують потреби і можливості реформування суспільства – це доводили ще китайські шеньши доби правління імператора Гуансюя (остання чверть XIX ст.), а також беручи до уваги характерне відчуття переваги над іншими народами (китайського дракона не порівняти із західним паперовим тигром!), можемо стверджувати, що неоконфуціанство є потужною доктринальною основою подальшого розвитку Китаю, розвитку самодостатнього й органічного. Нові віяння в політиці комуністичної влади, чи навіть поступовий відхід від комуністичної ідеології не можуть зрушити ті світоглядні основи, які формувалися тисячоліттями, рівнозначно як і зміни на міжнародній арені не можуть розвіяти звичне прагнення китайців до державної величі. Тому виявлені західними дослідниками кризові явища в системі управління сучасного Китаю [13] навряд чи дозволяють нам поставити під сумнів морально-психологічну готовність китайського суспільства до визначення та реалізації глобальних планів на міжнародній арені. Навряд чи США можуть сподіватися на належний ефект від обов'язкових для них зусиль із послаблення або розмиття характерних рис світогляду китайців. Принаймні в близькій перспективі. Китайці до цих пір шанують своїх правителів саме по-конфуціанськи – безумовно і самовіддано. Це і пояснює той немислимий для будь-якої європейської країни розмах культу особи, який

мав місце за правління Мао Цзедуна. Особистий лікар Мао Цзедуна Ли Чжисуй у своїх спогадах відзначав, що інколи навіть ті селяни, які помирали голодною смертю внаслідок відомих економічних експериментів доби „великого стрибка”, в останні хвилини їхнього життя просили піднести їм портрет улюбленого вождя [9]. Вірність своєму правителю, патрону, начальнику, інтересам родини і держави (великої родини) залишається фундаментальною рисою світогляду китайця. Варто взяти до уваги думку відомого російського сходознавця, директора Інституту Далекого Сходу, члена-кореспондента Російської академії наук М. Титаренка, який наголошує на вищому рівні самоідентичності китайців. Це створює свого роду захисний рудот від руйнівних впливів ззовні та призводить до китаїзації чужого досвіду [7].

За твердженням Конфуція, політика – дочка історії, а історія – дочка географії. Наслідуючи логіку відомого мислителя, звернемося до такої складової сукупної державної міці, як територія та населення.

Географічне становище Китаю справді є унікальним. Китай – це трансазійська величина, яка розташована у двох частинах Азії – Східній і Центральній, має широкий вихід до океану і, водночас, глибоко “занурена” в континентальну Євразію. Китай ніби нависає над півостровом Індостан і Південно-Східною Азією. Ця держава лише на суходолі має кордон з 11 країнами Східної, Центральної, Південної, Південно-Східної Азії та Середнього Сходу (Афганістан) і межує з євразійською Росією. Відповідно, на це величезне оточення поширюється і найближча зона стратегічних інтересів Китаю. З огляду на морське сусідство з Японією, Південною Кореєю, Тайванем, які є відомими економічними потугами Східної Азії, та враховуючи переважаючі військові й економічні позиції США в АТР (Азійсько-Тихоокеанський регіон), які перешкоджають і, водночас, стимулюють зростання зовнішньополітичного та економічного впливу КНР, саме цей напрям можна вважати пріоритетним у зовнішньополітичній стратегії Китаю. Це стає позицій Китаю в АТР. Активний розвиток саме приморських провінцій КНР, без сумніву, сприятиме й активізації зовнішньої політики Китаю в регіоні, який набуває особливої ваги за умов потенційно можливого протистояння США та КНР. Уже сьогодні ми можемо стверджувати, що протягом останніх десятиріч від початку масштабних реформ Китай досяг великих успіхів у напрямку посилення своїх позицій в азійсько-тихоокеанському регіоні. Країні вдалося мирним шляхом повернути до свого складу колишні європейські колонії Гонконг і Макао, вийти на новий рівень відносин з Японією, які передбачають тісну економічну співпрацю (вона розвивається попри наявні політичні складнощі у відносинах і наявність територіальних суперечок навколо островів Сенкаку). Китай увійшов до числа тих країн, які беруть активну участь у розв’язанні північнокорейської ядерної проблеми і займає активну позицію в ході шестисторонніх міжнародних переговорів з цього приводу (окремі раунди переговорів відбуваються між представниками КНДР, Республіки Корея, США, КНР, Японії, Росії). Китай активно розвиває відносини з країнами Південно-Східної Азії. У листопаді 2001 р. країни АСЕАН підписали з КНР договір про створення спільної Зони вільної торгівлі (ця найбільша у світі зона вільної торгівлі, чисельність споживачів у якій перевищить 1,7 млрд. чол., має бути створена до 2010 р. без участі в ній Японії). Нарешті, Китай продовжує модернізувати свої збройні сили і, за визначенням американських експертів, здатен щороку виробляти 10–12 нових міжконтинентальних балістичних ракет (ICBMS – intercontinental ballistic missiles) і тисячі нових ракет переважно малого радіуса дії протягом найближчого десятиріччя [11; 2; 12].

Визначаючи пріоритети зовнішньополітичних зусиль, які зумовлені геополітичними чинниками, варто знову повернутися до тези про спадковість китайського прагнення до гегемонізму на регіональному й глобальному рівнях. Відповідні зовнішньополітичні претензії зобов’язують Китай дотримуватися курсу на посилення своїх позицій по всьому периметру кордонів, розглядаючи це як обов’язковий етап на шляху до утвердження впливів глобального рівня. Особливу вагу для країни має прикаспійський

регіон, який називають “геополітичним магнітом” ХХІ ст. Його значення визначається, насамперед, енергетичними ресурсами – поклади вуглецевої сировини цього регіону другі за значенням після Перської затоки. Китайська провінція Сіньцзян, у цьому контексті, є найбільш значною за комплексом геополітичних параметрів національною окраїною (Сіньцзян або Східний Туркестан є, водночас, територією, яка піддається загрозі з боку уйгурських повстанців та ісламських фундаменталістів, всіляко підтримуваних із-за кордону). Ця провінція – своєрідна сполучна ланка між Китаєм і Західним Туркестаном або прикаспійським регіоном. При цьому показово, що ці території ще за імператорського Китаю розглядалися державою як важлива сфера міжнародних інтересів Піднебесної. Землі нинішнього Сіньцзяну і Тибету китайці називали “ближнім західним краєм”, а нинішній Казахстан і суміжні країни аж до Каспію – “дальнім західним краєм” [3].

Російський дослідник О. Зотов вважає, що КНР, будучи зацікавленою в зміцненні своїх континентальних позицій, уже “зарезервувала” Семиріччя (регіон Казахстану на схід від о. Балхаш) як сферу своїх безпосередніх життєво важливих інтересів [3]. На нашу думку, це виглядає правдоподібно. КНР доклала значних зусиль аби за короткий час за умов зростаючих зовнішньополітичних загроз у цьому регіоні з боку, насамперед, Афганістану, вивести свої відносини з Казахстаном, Киргизією, Таджикистаном на принципово новий рівень. За участю Китаю та Росії було сформовано так звану Шанхайську п’ятірку, а, згодом, після приєднання Узбекистану, і Шанхайський форум. Мета утворення цих організацій – співпраця з проблем регіональної безпеки.

Політична присутність Китаю в колишній радянській частині центральноазійського регіону створює для нього сприятливі умови для розв’язання питання безпосереднього доступу до енергоносіїв Прикаспію. Друга половина 1990 рр. була відзначена першими відповідними кроками. У 1997 р. Китай викупив у Казахстану 60 % Актюбінських родовищ за 4, 3 млрд. \$ з потенційним резервом нафти в 140 млн. тонн і 60 % нафтових полів Узена за 1, 3 млрд. \$ з резервом у 200 млн. тонн. 1997 р. Китай почав інвестувати кошти в будівництво нафтопроводів з Каспійського узбережжя через Казахстан довжиною 3 тисячі км (вартість проекту 3,5 млрд. \$), з Каспійського узбережжя через Іран довжиною 1000 км (вартість проекту 2 млрд. \$), спільно з японською компанією “Мітсубісі” розпочато реалізацію проекту прокладки нафтового й газового трубопроводу з району Каспія довжиною 6130 км і вартістю 34 млрд. \$ [5].

Беручи до уваги велику зацікавленість Китаю в забезпеченні власної енергетичної безпеки, а також зростання китайської еміграції до центральноазійських країн (сучасна соціально-екологічна криза зумовлює еміграцію і в інші країни, зокрема Росію), можемо стверджувати, що зовнішньополітичні зусилля КНР в цьому регіоні будуть зростати.

Характеризуючи територіальну складову державної міці КНР можемо відзначити, що Китай, зважаючи на унікальне географічне положення, може одночасно виступати як потужний гравець на Євразійському континенті, виходячи через Сіньцзян до так званого “Серця землі” (Hartland – геополітичний центр Євразійського континенту), (Hartland – центр Євразії від Волги до Байкалу, від Льодовитого океану до басейну Інду.) та реалізовувати глобальні цілі в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, вдаючись до образного визначення – хвіст китайського дракона дотягнувся вже до Каспійського моря, а його голова занурена у води Тихого океану і повернута в бік США.

Безприкладний людський ресурс Китаю лише посилює стратегічний потенціал. Зважаючи на понад мільярдне населення країни (майже 1,3 млрд. чол.), на комплекс геополітичного потенціалу та високий рівень самоідентифікації китайців, можна говорити про те, що опорна міць Китаю не має аналогів і будь-яка із сучасних великих країн поступається в якісних характеристиках тих чи інших складових цього потенціалу, у тому числі США. Людський ресурс Китаю є тим елементом опорної міці, який навіть за умов порівняної зовнішньополітичної пасивності країни, являє собою серйозний

виклик національній безпеці інших країн світу. За даними Вашингтонського інституту народонаселення, чисельність населення Землі, яке на початку ХХ ст. становило 1,6 млрд. чол., сьогодні наблизилось до 6 млрд. Відповідно, сучасне населення Китаю є співставним з населенням людства на початку століття. Якщо Китай уже нині не зможе втримати режим дітонародження в умовах “одна родина – одна дитина”, то цілком реальним може бути варіант, що до 2100 р. більшість населення земної кулі будуть становити китайці [5]. Наслідки такого сценарію можна передбачити вже зараз, коли китайська діаспора набуває все більшого впливу в низці країн Азії та Американського континенту.

Зважаючи на вищезначене, можемо наголосити, що особливості опорної міці Китаю криють у собі вагому мотивацію та можливості для визначення саме глобальних зовнішньополітичних орієнтирів Китаю. Ця мотивація має радше цивілізаційне, аніж модерне ідеологічне підґрунтя. Навіть за умов поступового стирання характерних рис комуністичної ідеології в Китаї подаровані історією геополітичні переваги та своєрідний архетип величі країни у свідомості китайців відіграватимуть роль вічного двигуна глобальних зовнішньополітичних устремлінь.

Література

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы). // <http://lib.dnipro.net/library/win/POLITOLOG/AMERICA/bzhezinskij.txt>.
2. Гусев М. АСЕАН – КНР: новые экономические ориентиры // Азия и Африка сегодня. – 2003. – № 10. – С. 10–11, 26.
3. Зотов О.В. «Евразийские Балканы» в геополитике Китая: значение для России // Восток. – 2001. – № 4. – С. 105–122.
4. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика. – М.: Ладомир, 2002. – 352 с.
5. Малевич И.А. Внимание, Китай. – Минск : Харвест, 2000. – С. 5, 15, 16, 79.
6. Сидихменов В.Я. Китай: страницы прошлого. – Смоленск: Русич, 2003. – С. 132–156.
7. Титаренко М.Л. Китай: цивилизация и реформы. – М.: Республика, 1999. – С. 63.
8. Цзян Цземинь, Ли Пен. Выступления по тайваньской проблеме / Пер. с кит. языка. – Пекин, 1996.
9. Чжисуй Ли. Записки личного врача. В 2 кн. – Минск : Интер-Дайджест; Смоленск: “Эхо”, 1996. – С. 355.
10. Юрлов Ф. США и Индия: нелегкий путь к партнерству // Азия и Африка сегодня. – 2002. – № 1. – С. 16–22.
11. Brad Roberts, Robert F. Manning, Ronald N. Montaperto. China: The Fogotten Nuclear Power // Foreign Affairs. – July/August 2000. – № 4. – P. 53, 57.
12. Evan S. Medeiros, M. Taylor Fravel. China’s New Diplomacy // Foreign Affairs. – Nov./Dec. 2003. – № 6. – P. 22–35.
13. Minxin Pei. China’s Governance Crisis // Foreign Affairs. – Sept. /Oct. 2002. – № 5. – P. 96–109.
14. http://zarus1.narod.ru/ZaRus4_13.htm

В статье анализируется современная геополитическая ситуация, формирование новых мировых «центров силы», изучаются стратегические приоритеты внешней политики КНР, ее демографический, экономический, военный и дипломатический потенциал. Осуществлен прогностический анализ возрастания влияния Китая в Азиатско-Тихоокеанском регионе, на общую конфигурацию сил на международной

арене, косательно хода и особенностей развития китайско-американских соревновательных отношений.

Ключевые слова: Китай, опорная мощь, внешняя политика, экономические реформы, национализм, стратегия, китайско-американские отношения, „центры силы”, потенциал, национальная идентичность, геополитическое преимущество, США, цивилизация.

The article analyses the contemporary geo-political situation, the formation of new world “power centers”, the strategic priorities of the China foreign policy, its demographic, economic, military and diplomatic efforts. The article performs the prognosis concerning the increasing influence of China in the Asia-Pacific region, its influence on the general configuration of the forces in the world, the tendencies of the developments of the China-USA competitive relations.

Key words: China, supporting power, foreign policy, economic reforms, nationalism, strategy, Chinese-Russian relationships - “force centres”, potential, national identity, geopolitical advantage, USA, civilization.